

QUAN LA FESTA D'ELX S'HA DEIXAT DE FER (S. XIX-XXI)

Joan CASTAÑO GARCÍA¹
Arxiu del Patronat del Misteri d'Elx

Resum: La continuïtat de la *Festa d'Elx* al llarg dels segles s'ha vist interrompuda ocasionalment per algunes circumstàncies adverses. És el cas de les epidèmies de febra groga i de còlera morbo del segle XIX, que feren suspendre la festivitat per a evitar contagis massius dins de l'església de Santa Maria. En altres ocasions, es va traslladar la celebració a dates tardorenques quan ja la malaltia havia remés. També els danys en l'actual basílica pel terratrèmol de 1829 o les obres de restauració de la seua cúpula (1903-1905) impediren la representació del *Misteri*. L'incendi del 1936, la Guerra Civil (1936-1939) i la posterior reconstrucció de Santa Maria, obriren un dolorós parèntesi de cinc anys sense *Festa*. La supressió per raons sanitàries, que creïem totalment superada en la nostra època, l'hem patida inesperadament en els anys 2020 i 2021 per la greu epidèmia de covid-19, en la qual encara estem immersos.

Paraules clau: *Festa d'Elx*, epidèmies, terratrèmol, obres a Santa Maria, covid-19.

Title: When the *Festa d'Elx* was cancelled (XIX-XXI).

Abstract: The continuity of La *Festa d'Elx* over the centuries has occasionally been interrupted by certain adverse circumstances. This is the case of the epidemics of yellow fever and morbid cholera in the 19th century, which caused the festivity to be suspended in order to avoid mass contagions inside the church of Santa Maria. On other occasions, the celebration was moved to autumn dates when the disease had passed. The damage to the current Basilica caused by the earthquake of 1829 and the restoration work on its dome (1903-1905) also prevented the performance of the Mystery. The fire of 1936, the Civil War (1936-1939) and the subsequent reconstruction of Santa Maria opened a painful parenthesis of five years without la *Festa*. The suppression for sanitary reasons, which we believed to be totally surpassed in our time, was unexpectedly suffered in the years 2020 and 2021 due to the serious epidemic of Covid-19, in which we are still immersed.

Keywords: Fiesta of Elche, epidemics, earthquake, works in Santa Maria, Covid-19.

¹ Adreça de contacte,
castanyoj@gmail.com

Una de les característiques que més destaca de la *Festa o Misteri d'Elx*, drama assumpcionista nascut en l'últim terç del segle XV, és precisament la continuïtat al llarg dels segles. Això, com va reconèixer la UNESCO en proclamar-la Obra Mestra del Patrimoni Oral i Immaterial de la Humanitat el 18 de maig del 2001, li conferia un caràcter excepcional com a única mostra viva del teatre religiós medieval. Aquesta continuïtat al llarg de més de cinc segles ha tingut, això no obstant, algunes excepcions puntuals. És el cas de les suspensions de la *Festa* com a senyal de dol davant de la mort d'algunes personalitats, com el senyor d'Elx Bernardí de Cárdenas (1560) o del príncep Carles, fill de Felip II (1568). A partir del segle XIX es documenten també algunes alteracions per qüestions sanitàries, per obres a l'església de Santa Maria, l'escenari tradicional, o per conflictes bèl·lics. És per això, que davant la supressió de la celebració assumpcionista que ha calgut fer en els anys 2020 i 2021 per la pandèmia de la covid-19, ens ha semblat d'interés aportar els antecedents que coneixem sobre aquests moments en què la *Festa* s'ha deixat de fer.²

1. SEGLE XIX

1.1. 1804-1805: Epidèmia de febra groga a Alacant

La febra groga és una malaltia vírica, aguda i febril, molt contagiosa, transmesa pel mosquit *Aedes aegypti*, que es manifesta amb febra, mal de cap, d'epigastri i de columna vertebral, insomni, agitació, icterícia (això explica l'apelatiu de *grogua*) i transtorns digestius (diarrees i vòmits de sang). Originària d'Àfrica, es va estendre per Amèrica central i del sud i en el segle XVIII es va introduir a Cadis pel seu comerç portuari amb Amèrica. A partir del XIX es va propagar per Andalusia i el sud de l'antic Regne de València. Entre 1804 i 1805 la ciutat d'Alacant va patir un contagi important, amb uns 9.500 afectats i unes 2.500 defuncions.³

A Elx, tot i que no es va plantejar la supressió de la *Festa* perquè no es donaven contagis, es va acordar la supressió del porrat que anualment s'organitzava els dies de la festivitat de l'Assumpció al carrer de la Fira «para evitar la introducción de géneros en esta villa con arreglo a las órdenes superiores para conservar la sanidad».⁴

De fet, cap a finals de 1805, es van fer unes festes especialment solemnes de la Vinguda de la Mare de Déu per a donar gràcies per haver lliurat els il·licitans de la malaltia:

Por parte del Síndico Personero se hizo presente: serciorado que los vecinos de este pueblo, en obsequio y acimiento de gracias a

² Una primera aproximació al tema ha sigut feta per Manuel Rodríguez Maciá, «María, símbolo y protección de la comunidad», *Sóc per a Eltg*, 32 (2020-2021), p. 81-88.

³ Veg. Mercedes Pascual Artiaga, *Fam, malatia i mort: Alacant i la febre groga de l'any 1804*, Simat de la Vallidigna, La Xara, 2000.

⁴ Arxiu Històric Municipal d'Elx [AHME], Capítol municipal del 27-07-1805, sig. a/131, f. 137-137v.

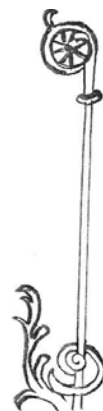
nuestra Patrona María Santísima de la Asunción, por haverles librado en el año pasado del horroroso catástrofe de la peste de que fueron partícipes los circunvecinos pueblos, ofrecen solemnizar la función y procesión de dicha Patrona en el día cumple años de su Venida con un lucido acompañamiento de varios sujetos vestidos representando las dose tribus, dose patriarcas, quatro eruinas, danza de yndios, y la de los enanos, con un carro triunfal que indique el misterio de la llegada de nuestra Patrona a esta villa...⁵

1.2. 1811-1812: Epidèmia de febra groga

Cal pensar que la febra groga era una malaltia desconeguda en els primers anys del segle XIX, amb símptomes que, sobretot en els primers dies, podien confondre's amb malalties endèmiques de la zona, com, per exemple, el paludisme. S'ignorava encara el mecanisme de contagi que es relacionava amb els anomenats «miasmes pútrids». De fet, la majoria dels metges no havien vist casos d'una malaltia que no comptava amb tractaments eficaços. Només amb la vacunació desenvolupada a partir dels anys trenta del segle XX es va crear una immunitat comunitària eficaç.

Elx, en plena Guerra del Francés, va patir una gravíssima epidèmia de febra groga que va reduir la població, d'uns 20.000 habitants, en un 40%. Més de 8.000 són les defuncions admeses pels estudiosos que es basen, fonamentalment, en un dietari atribuït al prevere local Josep Garcia, que va viure el contagi en primera persona.⁶

No insistirem en la descripció de l'epidèmia «más terrible que registran nuestros anales», en paraules de l'erudit historiador Pere Ibarra i Ruiz (1858-1934),⁷ però recordarem que el primer contagi, un soldat procedent de Cartagena, va ingressar a l'hospital de caritat elxà el 6 d'agost, on va morir el dia 13. És per això que el dietari esmentat destaca l'esforç d'un dels metges il·licitans, Diego Navarro, que va saber identificar la malaltia, perquè no se celebrara la *Festa* i evitar, així, la propagació entre els il·licitans i els nombrosos visitans dels pobles dels voltants que solien assistir-hi. Malauradament, no va ser escoltat ni pel poble, que exigia les festes, ni per les autoritats, que temien la reacció violenta d'aquest poble en cas de supressió. De fet, el manuscrit esmentat posa de manifest la tensió que es visqué a la ciutat pel motiu de les festes: «También como próxima que estaba la fiesta de agosto, el pueblo quería que se celebrara la fiesta, y el médico Navarro decía que de ningún modo, que era un disparate y por este modo de producirse, el pueblo bárbaro le perseguía y le quería asesinar».⁸

⁵ AHME, Capítol municipal del 29-11-1805, sig. a/131, f. 200-200v. En aquestes celebracions s'esmenta per primera vegada un carro triomfal que representava la Vinguda de la Mare de Déu a Elx. Aquest carro ja havia participat en la festes dedicades a Sant Serapí, que la comunitat mercedària havia organitzat al mes de novembre anterior (veg. J. CASTAÑO GARCÍA, *Apuntes de la Venida de la Virgen a Elche*, Societat Vinguda de la Mare de Déu, Elx, 1984, p. 46-48).

⁶ AHME, *Relación de la epidemia fiebre amarilla en Elche en 1811* (sig. 225/1) i *Diario y noticias de la fiebre amarilla que padeció esta población en el año 1811, tomada a la letra por P[edro].I[barra].R[ui]. Elche, 6 mayo 1895* (sig. H/179-1). Veg. un altre relat anònim que vam editar al nostre article «Elx i l'epidèmia de febre groga de 1811: presentació i transcripció d'un dietari anònim», *La Rella*, 24 (2011), p. 65-82.

⁷ P. IBARRA RUIZ, *Historia de Elche*, Alacant, V. Botella, 1895, p. 277-280 (hi ha una edició facsimil feta a Elx, M. Pastor, 1982).

⁸ J. CASTAÑO GARCÍA, «Elx i l'epidèmia...», p. 68.

Cal pensar que, a més de l'indubtable valor devocional i religiós de la *Festa*, aquesta representava també una important font d'ingressos per l'afluència de visitants, de manera que, com hem vist també en els nostres dies, el sentit econòmic de la festivitat estava molt present en les epidèmies i les seues conseqüències. Les previsions de Diego Navarro es van complir i els forasters que havien vingut a veure la *Festa* ja no pogueren tornar a Alacant sense fer una quarantena, per ser considerats possibles propagadors de la malaltia.⁹ Una malaltia que es va donar per acabada, després de molts patiments, el 5 de gener de 1812 quan es va celebrar a Santa Maria un *tedèum* i una *salve* d'acció de gràcies pel final del contagi.

L'any següent, donada la terrible experiència, es va decidir suspendre la *Festa* preventivament per una nova amenaça de febre groga, tot i que, finalment, aquest rebrot no tingué massa importància a la ciutat.¹⁰ Passada la festivitat s'acordà celebrar la processó de la Mare de Déu un dia que no hi haguera massa forasters a Elx per a donar gràcies a la patrona per la seua protecció:

Deseoso este Ayuntamiento de que se verifique la procesión de Ntra. Patrona infra-octava un día en que no haya concurrencia de forasteros con arreglo a lo anteriormente resuelto: Acuerda: se verifique la Procesión de Ntra. Patrona en el día de mañana a las siete oras de ella con asistencia del Ayuntamiento y Comunidades, música y demás acostumbrado, llevando a Ntra. Patrona los eclesiásticos que nombre el Vicario Foráneo y las varas del palio los cavalleros y demás personas de la primera distinción que se nombren al efecto: pasando el oportuno recado al Vicario Foráneo y al Cura primero de la Ynsigne Parroquial de Santa María.¹¹

I encara a l'any 1813, a l'hora de decidir la celebració de la *Festa*, es tingué en compte l'epidèmia patida dos anys abans, ja que es manifestava el desig de l'Ajuntament i de tot el poble de fer les festes, però «siempre que no sobrevenga algún motivo de recelo de enfermedad contagiosa en el pueblo y en otro extraño de estas inmediaciones, en cuyo caso se suspendería».¹²

1.3. 1829: Terratrémol

El 21 de març de 1829 va tenir lloc un terratrémol amb epicentre al Baix Segura, amb una magnitud de 6,6 en l'escala de Richter, que va provocar la destrucció total o parcial de diverses viles pròximes.¹³ Elx també va patir importants danys, com manifesta l'informe oficial alçat al respecte: 25 cases totalment derruïdes i 119 amb danys greus.¹⁴ També els edificis monumentals com la Casa Consistorial o les esglésies es veren afectats. En el cas de Santa Maria s'assenyala el trencament de

⁹ Cal indicar que José Pomares Perlasia, en el seu estudi sobre la *Festa*, indica erròniament que en 1811 «no se representó la "Festa" por la epidemia de fiebre amarilla» (*La «Festa» o Misterio de Elche. III. Historia religiosa y arquitectónica, administrativa, literaria y musical*, Elx, Patronat del Misteri d'Elx, 2006, p. 259).

¹⁰ AHME, Capítol municipal del 31-07-1812, sig. a/137, f. 140-140v.

¹¹ AHME, Capítol municipal del 19-08-1812, sig. a/137, f. 147-147v.

¹² AHME, Capítol municipal del 16-07-1813, sig. a/138, f. 163.

¹³ Veg. Gregorio Canales Martínez (dir.), *La catástrofe sísmica de 1829 y sus repercusiones*, Pictografía, Múrcia, 1999.

¹⁴ AHME, *Terremotos. Copia del expediente instruido para averiguar los daños ocasionados por los mismos en los edificios que se citan y justiprecio para su pronta reparación*, 1829, sig. H/105-36.

l'arc toral i diversos desperfectes des del presbiteri fins a la porta Major, de manera que s'aconsellava impedir el pas de la gent i que només s'oficiara en el rerecor i capella de la Comunió, on no hi havia danys, per a evitar qualsevol desgràcia, ja que les rèpliques d'aquest terratrèmol continuaren els mesos següents.¹⁵

És per això, que en arribar agost, es va decidir suspendre la *Festa*, tot i que es mantingueren els actes religiosos de l'Assumpció, que es celebraren en l'esmentada capella de la Comunió de Santa Maria, així com també la processó pels carrers de la ciutat.¹⁶ Una vegada reparada l'església l'any següent, es va decidir celebrar una gran festivitat per a donar gràcies a la patrona per la protecció que havia fet sobre Elx i els il·licitans:

Por un efecto de gratitud a Nuestra Patrona por el grande beneficio que por su intercección ha recibido este vecindario, librándole por un modo maravilloso del azote de los terremotos que tantos pueblos circunvecinos se han arruinado, con grande número de familias, que han perecido en sus ruinas, y en celebridad así mismo de la composición de la Ynsigne Yglecia de Santa María que padeció bastante quebranto, el cual impidió en el año pasado de mil ochocientos veinte y nueve, el que se celebre la función a Nuestra Señora de la Asunción, acuerda el Cabildo: Se haga saber al público por medio de bando en los parajes acostumbrados que los días catorce y quince de agosto próximo adornen las fachadas de sus casas, principalmente las de la buelta de la procesión general, con iluminación en las dos noches, con demostraciones de alegría por tan grande beneficio que ha recibido este pueblo.¹⁷

1.4. 1834: Epidèmia de còlera morbo

A partir del segon terç del segle XIX fou recurrent la presència del còlera morbo a la ciutat en els períodes estivals, cosa que afectarà directament la celebració de la *Festa*. El còlera és una malaltia infecto-contagiosa intestinal aguda, provocada per la bacteria *Vibrio cholerae*. Produeix una diarrea caracteritzada per deposicions aquoses abundants que duen, en els casos greus, a la ràpida deshidratació de l'organisme i a la mort de l'infectat. El reservori original estava al delta del Ganges, a l'Índia, de manera que en la literatura del segle XIX es coneguera aquesta malaltia com l'«hoste del Ganges». Al llarg d'aquesta centúria es va propagar per tot el món i va produir sis grans pandèmies entre 1817 i 1899. En 1883 Robert Koch (1843-1910) va aïllar i identificar el bacteri i, en 1885, el metge català Jaume Ferran (1851-1929) va preparar i administrar àmpliament una vacuna que va acabar amb els contagis massius.

¹⁵ El *Llibre contestador de l'archiu del reverent clero de Santa Maria de la vila de Elig* informa que «a dos pasos del pilar del agua bendita que está bajo del órgano, se abrió un oyo de seis palmos en cuadro, hizo saltar las lozas del pavimento y esteras que allí había. Cayó la cabeza, la mano y muchas piedras del evangelista San Marcos, que está en la media naranja, encima de dicha columna. Consintió el arco y toda aquella parte de la media naranja: hechó muchas tejas, y toda la pared que es desde la bóveda de la puerta del Sol hasta la capilla del glorioso San Josef, hizo una grieta considerable, en fin, desde el arco del presbiterio hasta la puerta Mayor, todo lo consintió; y todo lo que es desde el presbiterio hasta la Capilla de la Comunió, no hizo nada, ni tampoco en la torre del campanario» (transcripció de P. Ibarra i Ruiz, AHME, sig. H/294-17; veg. la nostra edició, Ed. Tabala, Elx [en premsa]).

¹⁶ AHME, Capítol municipal del 05-08-1829, sig. a/152, f. 300-300v.

¹⁷ AHME, Capítol municipal del 30-07-1830, sig. a/153, f. 59v.

La primera vegada que es va declarar oficialment aquesta malaltia a Elx va ser el 23 de juliol de 1834 i d'immediat es prengueren les mesures habituals, fonamentalment l'establiment d'un cordó sanitari al voltant del terme municipal per a evitar l'entrada de contagiats des de poblacions pròximes, així com destinar la torre de Siuri, al Pla de Sant Josep, per a fer les quarantenes lluny del nucli poblacional. El màxim de defuncions es va produir el 7 d'agost amb 27 morts i l'epidèmia es va donar per acabada el 3 de setembre, amb un total d'uns 3.100 afectats i amb unes 333 defuncions.

Tot i que no es localitza cap acord concret sobre la supressió de la *Festa* a les actes municipals¹⁸ ni als noticiers de l'època,¹⁹ es pot deduir aquesta supressió, precisament, de l'inexistència de treballs preparatoris de la celebració, habituals en la resta d'anys, com els nomenaments de predicadors sagrats per a la festivitat del 15 d'agost i del cap de l'octava (22 d'agost) o dels cavallers portaestandard i electes. Pomares Perlasia, en el seu exhaustiu estudi sobre la *Festa*, indica «1834. Se suspende la “Festa” por la aparición del cólera morbo. El cólera morbo asiático hace su aparición en Elche, atacando a la población con tal intensidad que la Corporación acuerda suspender la función de la “Festa”». ²⁰

¹⁸ AHME, sig. a/155, f. 96v-120v.

¹⁹ No s'esmenta la *Festa* en la notícia sobre el cólera de 1834 inclosa en la *Colección de noticias antiguas y modernas pertenecientes a la villa de Elche (1845)* (AHME, sig. b/329), vol. II, p. 136v-137v (veg. els núm. 411 i 412 de la nostra edició, Elx, Grupo Antón Comunicación - Ajuntament d'Elx, Elx, 2020). Tampoc es fa referència en la notícia sobre aquesta epidèmia que aporta José M. Ruiz de Lope y Pérez, *Noticias de Elche*, ms. de 1872, compilat per P. Ibarra y Ruiz en *Papeles curiosos*, vol. V (AHME, sig. b/74), f. 11v-15v.

²⁰ J. Pomares Perlasia, *op. cit.*, p. 244.

²¹ AHME, Capítols municipals de l'01-08., 03-08, 14-08, 05-09 i 22-10-1854, sig. a/163, f. 292v-298, 298v-303, 310v-312v, 320v-322 i 358v-360v, respectivament.

1.5. 1854-1855: Epidèmia de còlera morbo

Entre 1854 i 1855 es va produir un segon episodi colèric nacional, quan ja es començava a intuir que l'origen de la malaltia estava en les aigües contaminades. En 1854 no hi ha constància que se suprímira la *Festa*. De fet, l'1 d'agost, l'Ajuntament va designar els oradors sagrats de la festivitat i els cavallers encarregats de dur l'estandard en la processó del 15 d'agost. El dia 3 es prengueren diverses mesures preventives per a evitar que entrara la malaltia a la ciutat i el dia 14 el capítol municipal donava notícia de casos colèrics a Alacant i, en cas que s'introduïra l'epidèmia a Elx, s'acordaven mesures per a poder atendre els més necessitats. Serà ja al setembre quan es declaren casos de còlera entre els il·licitans i el 22 d'octubre es donava per acabada l'epidèmia.²¹ El fet que el contagi es comportara benignament feu concretar al final d'any una gran celebració d'acció de gràcies:

Por el Sor. Presidente se manifestó que hallándose animado de los más vivos deseos de expresar su gratitud a la Patrona María Santísima de la Asunción por la conocida protección hacia estos vecinos durante la última calamidad del cólera morbo [...] acordaron señalar las indicadas fiestas en los días treinta y treinta y uno de diciembre inmediato, bajo el programa que por separado se formará comprensivo de una misa solemne con sermón y orquesta, repetidos disparos de artillería, fuegos artificiales de cuer-

da y castillo en las dos noches, iluminación por toda la población y el exterior de la Yglesia de Santa María, una comida a pobres enfermos del Hospital, pordioseros y presos y que se eccite a los gremios y oficios para que por su parte cooperen en engrandecimiento de la función.²²

L'estiu següent, tanmateix, davant de les notícies alarmants que circulaven respecte del còlera, es va decidir suprimir la *Festa*:

Por el Sor. Presidente se manifestó hallarse próxima la época de la fiesta anual a la ymagen de Nuestra Señora de la Asunción y que tenía noticias se propagaba el cólera amorbo a algunos pueblos de la provincia y que la mayor parte de ellos lo habían adquirido con la aglomeración de gentes en otros puntos por lo que creía prudente suspender dicha Fiesta y aplazarla para cuando hubiesen cesado dichos temores.²³

Aquesta supressió va ser convenientment acceptada pel bisbe d'Oriola i pel governador civil d'Alacant. El 9 d'agost es va declarar oficialment el còlera a Elx i es prengueren les mesures habituals: cordó sanitari i comissions per a tenir cura dels pobres. L'epidèmia es va donar per acabada amb el *tedèum* celebrat el 3 d'octubre i les estadístiques ens parlen de 439 contagiats, amb 247 defuncions; el màxim de morts es va produir el 30 d'agost: 17 defuncions.²⁴

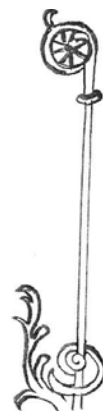
A l'octubre, l'Ajuntament va decidir celebrar la *Festa* que no havia pogut fer-se a l'agost, recordant de nou la benèfica intercessió de la Mare de Déu de l'Assumpció:

La Corporación abundando en los propios sentimientos de gratitud religiosa, de conformidad unánimemente, acordó: se traslade dicha función que debió hacerse en los días catorce y quince de agosto del presente año a los de diez y once del próximo noviembre, participádoselo al Excmo. Sor. Obispo de la diócesis para su conocimiento, al Sor. Cura de Santa María de esta villa y al Sor. Gobernador Civil de esta provincia remitiéndosele un edicto o anuncio para que se digne mandar su incerción en el Boletín Oficial de la Provincia.²⁵

L'esmentat Ruiz de Lope aporta una descripció d'aquesta «Fiesta de Agosto en el mes de noviembre», en què, entre altres coses, indica:

Llegó el día deseado, y en la noche del 9, se verificó la alborada, como de costumbre, y en las azoteas se dejaba sentir el frío, sin poder disfrutar de la tierna sandía como en agosto, en que se recibe el apacible viento.

El 10 y 11 del citado noviembre, se celebró la función de iglesia, a la que concurrió la gente de la población, con la mayor fe, y en un número considerable.

²² AHME, Capítol municipal del 09-11-1854, sig. a/163, f. 370v-371.

²³ AHME, Capítol municipal del 31-07-1855, sig. a/164, f. 136v. Per la seua banda, J. M. Ruiz de Lope copia un full volant que l'alcalde Josep Bru i Piqueres va fer circular en la ciutat donant notícia de la supressió (AHME, *Noticias de Elche*, sig. b/74, f. 44-44v).

²⁴ El dietari de J. M. Ruiz de Lope ofereix una descripció detallada de l'evolució de l'epidèmia (*op. cit.*, f. 43v-57v).

²⁵ AHME, Capítol municipal del 16-10-1855, sig. a/164, f. 197v-198.

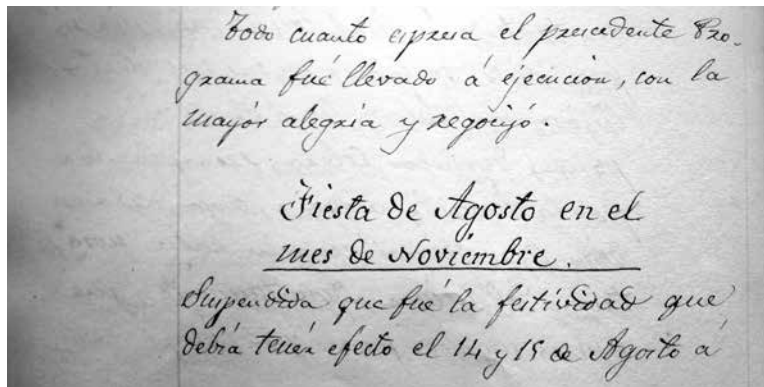
La procesión que se verificó en la mañana del 11, fue poco concurrida de forasteros, en razón a la estación del frío, mas los vecinos de esta villa asistieron con sus luces, ardientes de fe, por haberse salvado del furor de la desoladora enfermedad.²⁶

1.6. 1859: Epidèmia de còlera morbo

En 1859, davant d'una nova amenaça d'epidèmia colèrica procedent de Múrcia, es va acordar recaptar fons per a atendre els pobres, axí com suspendre la *Festa* per a evitar contagis.²⁷ De tota manera, no es va declarar el còlera a la ciutat fins al 6 de setembre i un mes després, el 7 d'octubre, ja es va celebrar el *tedèum* habitual pel final de la malaltia. L'Ajuntament va acordar que se celebrara la *Festa* els dies 19 i 20 de novembre:

Por el Sor. Bernad se indicó que habiendo cesado la causa por que se suspendió en el año actual la festividad a la Patrona en los días catorce y quince de agosto, se estaba en el caso de designar día en que se celebre. El Ayuntamiento escojiendo la idea del Sor. Bernad y los sentimientos religiosos y agradecidos de los vecinos de esta villa, señaló para la celebración de la referida fiesta los días diez y nueve y veinte del actual, acordando se consigne a los predicadores y demás personas a quienes corresponde y se dé la posible publicidad.²⁸

Posteriorment, es va rebre una carta del bisbe d'Oriola en què demanava que es fera la *Festa* a partir del dia 26 per a poder estar present. Però se li contestà que no era possible per «los inconvenientes que de la variación podrían originarse». En una missiva posterior el prelat indicava que faria tot el possible per estar a Elx, almenys, el segons dels dies de la *Festa* de matí, és a dir, per a presidir la processó i la missa major.²⁹

²⁶ AHME, J. M. Ruiz de Lope, op. cit., f. 59-59v.

²⁷ AHME, Capítol municipal del 09-08-1859, sig. a/166, f. 248v.

²⁸ AHME, Capítol municipal del 04-11-1859, sig. a/166, f. 284-284v.

²⁹ AHME, Capítols del 08-11 i 11-11-1859, sig. a/166, f. 287-288v.

Fig. 1. Fragment de Noticias de Elche (s. XIX) de Josep M. Ruiz de Lope i Pérez (AHME).

1.7. 1865: Epidèmia de còlera morbo

En 1865 es va produir una altre brot colèric nacional, que es va iniciar al moll de València. A Elx, donat que algunes ciutats valencianes estaven afectades, l'alcalde Gaietà Belda i Troncoso va reunir el 9 d'agost els capitulars, la Junta de Sanitat i els majors contribuents de la vila amb la intenció de consultar sobre la possible supressió de la *Festa* amb caràcter preventiu. Però, donat que la província d'Alacant es trobava majoritàriament lliure de la malaltia, es va decidir efectuar la celebració només amb el vot contrari d'Aurelià Ibarra i Manzoni (1834-1890), que «creía prudente evitar la aglomeración de gentes que siempre contribuiría a que se desarrollase aquella enfermedad con más fuerza caso de que entre los forasteros que acuden en los citados días pudiera traerse a esta villa el contagio de que debemos apartarnos».³⁰

De fet, es va dur a efecte la Prova de l'Àngel a la vesprada del 10 d'agost. Però el dia següent es va rebre un ofici del governador de la província amb la recomanació de suspendre la celebració. També es va llegir en la mateixa sessió una carta de l'alcalde de Xàtiva en què indicava que, per por als contagis, s'havia suspés la fira d'aquesta ciutat, que havia de celebrar-se entre el 15 i el 16 d'agost. Tanmateix, l'Ajuntament va considerar que,

no habiendo variado las condiciones sanitarias de la provincia; existiendo creados ya intereses de consideración entre los vecinos de esta villa, motivados por la seguridad con que contaban antes de ahora de que se iba a llevar a cabo la festividad acordada y anunciada; considerando por otra parte que las gentes que acudan a esta villa, traídas con tal motivo de puntos lejanos y que pudieran estar infectados, se hallan en la actualidad ya entre [nos]otros y por consiguiente que no es posible evitar lo que se propone una de las consideraciones previsoras del Sor. Gobernador; considerando que el entusiasmo religioso de estos vecinos en efervescencia ya por la proximidad a la fiesta les domina por completo y la más pequeña contradicción les lastimaría extraordinariamente, de lo cual es buena prueba las repetidas voces que se están oyendo en la plaza inmediata a este local y que piden con insistencia se efectúe la prometida festividad, cuya idea es indudablemente la de todo el vecindario en masa, acordó poner en conocimiento de la precitada autoridad la decisión antes de ahora tomada.³¹

I és que, efectivament, assabentats els veïns de les intencions del governador civil, s'havien reunit a la plaça de Baix on «se oía un grande clamoreo, diciendo “¡Viva la Virgen de la Asunción!””, “¡Que se haga la Fiesta!””, “¡Que se haga!””. Las autoridades no podían apagar las voces continuas. Acudió la Guardia Civil y otras fuerzas».³²

³⁰ AHME, Capítol municipal del 09-08-1865, sig. 168, f. 431-433.

³¹ AHME, Capítol municipal de l'11-08-1865, sig. 168, f. 433-433v.

³² AHME, J. M. Ruiz de Lope, *op. cit.*, f. 235.

³³ AHME, Capítols municipals del 12-08 i 16-08-1865, sig. a/168, f. 435-436 i 436-439, respectivament. Tanmateix, l'esmentat Ruiz de Lope (*op. cit.*, f.238) assenyala que el governador va vindre a Elx i participà en la *Festa*. Aquesta diferència és anotada per Pere Ibarra en el manuscrit de Ruiz de Lope, al marge de la notícia.

³⁴ AHME, J. M. Ruiz de Lope, *op. cit.*, f. 240-241.

³⁵ *Idem*, f. 313-324.

³⁶ Mariano Monge Juárez, «La epidemia de cólera morbo de 1884 en Elche; un elemento de cambio de sociedad y una nueva categoría de la contemporaneidad», *Cultura de los Cuidados*, 51 (2018), p. 31-37.

³⁷ AHME, sig. a/176, f. 182v-187v.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ J. Pomares Perlasia, *op. cit.*, p. 251.

⁴⁰ *Suplemento a El Vinalapó correspondiente al número 26, dedicado a nuestra muy amada Patrona la excelsa Virgen de la Asunción*, 15-08-1884. Recordem que el ferrocarril entre Múrcia i Alacant que passava per Elx s'havia inaugurat, precisament, el mes de maig del mateix 1884.

Finalment, el governador va accedir a la celebració, decisió rebuda a Elx amb gran entusiasme i, fins i tot, es va invitar a aquesta autoritat a estar present, invitació que va declinar per les seues moltes ocupacions.³³ De tota manera, l'amenaça sanitària es va complir a partir del 22 de setembre, amb unes 70 defuncions, i es va donar per acabada l'epidèmia amb el *tedèum* que es va cantar el 26 de novembre. Conten les cròniques que aquest dia, com a senyal d'alegria, es va traure un carro triomfal amb huit xiquetes vestides de blanc i d'angelets, una comparsa de vint-i-quatre hòmens vestits a l'antigua i setze jóvens que ballaven. A la vesprada, va eixir la Mare de Déu en processó, a la qual es donaven les gràcies per la lleugeresa de l'epidèmia.³⁴

Hem d'assenyalar que un greu brot de febre groga que tingué lloc a la ciutat d'Alacant entre octubre i desembre de 1870 només va afectar a aquesta ciutat sense que es vera infectada cap altra població de la província.³⁵

1.8. 1884-1885: Epidèmia de còlera morbo

Un nou episodi de còlera es va produir entre els anys 1884 i 1885. A principis de juliol de 1884, davant d'un seguit de contagis produïts a França, ja es proposaren a Elx, segons ens indica Monge Juárez, l'avançament de les vacances escolars, la neteja de claverguerues i la inspecció de fruites i verdures als mercats.³⁶ Com hem vist repetit en els nostres dies, era habitual en aquests casos de contagi la desinformació, les notícies contradictòries, la fermesa dels organismes oficials a sostindre una situació de perfecte estat de salut enfront de l'alarma popular davant de fets consumats, el rebuig de mercaderies procedents de regions infectades, les respostes irracionals i, en definitiva, la por.

Tot i que no es van produir capítols municipals entre el 31 de juliol i el 22 d'agost,³⁷ hi ha autors, com l'esmentat Monge Juárez³⁸ o Pomares Perlasia,³⁹ que afirmen que la *Festa* va ser suspesa en aquest any de 1884. Tanmateix, el setmanari *El Vinalapó* manifesta que se celebraren les festes amb la Nit de l'*Albà*, el *Misteri* i la processó de la Mare de Déu, així com les Salves de l'octava de l'Assumpció. A més, indica que, per a celebrar aquestes festes, es van ignorar els reduïts contagis de principis d'agost amb el fi d'evitar danys econòmics i, entre el 13 i el 15 d'agost, es va rebre gran aflluència de gent forastera vinguda en trens procedents d'Alacant i de Múrcia i en carruatges des de Santa Pola, Crevillent, Catral i altres poblacions veïnes. Ni les «crítiques circumstancies de la república vecina» ni «los rumores publicados en la prensa de la ciudad de Alicante sobre la supresión de las fiestas, redujeron el número de visitantes».⁴⁰

Tanmateix, l'epidèmia va anar a més i el 31 d'agost va ser declarada oficialment a Elx. L'Ajuntament i la Junta de Sanitat es posaren al davant i la premsa deixà de publicar-se. L'11 d'octubre es va cantar el *tedèum* preceptiu de final de contagi i es contabilitzaren 114 malalts i 67 defuncions d'una població aproximada d'uns 18.000 il·licitans. El 16 d'octubre la corporació municipal deixava constància de la gratitud cap al metge local Santiago Pomares i Ibarra (1858-1912) «por su digno comportamiento durante la epidemia», especialment al barri del Raval de Sant Joan, com també consta en una làpida commemorativa instal·lada a la façana de l'actual Museu d'Art Contemporani d'Elx.

Al juliol de l'any següent es tornà a declarar còlera a la ciutat i el dia 5 d'agost l'Ajuntament va decidir suspendre la *Festa* donat l'anormal estat sanitari provincial. La premsa local destacava les greus conseqüències sanitàries i econòmiques d'una nova epidèmia: moltes famílies abandonaven la ciutat «con más miedo que razón, y haberse cerrado la mayor parte de todas las fábricas; que este será el verdadero cólera». ⁴¹ El contagi es mostrà menys greu que l'any anterior i el 17 de setembre ja s'entonà el *tedèum* a Santa Maria. També hi ha constància de la visita a la ciutat en el mateix agost del doctor Ferran, a qui se li va retre un homenatge, mentre el seu equip procedia a vacunar contra el còlera a Santa Pola. ⁴² Aquest científic manifestava que, donat el sistema d'aigua potable del qual es servia la ciutat, basat en aljubs particulars, era molt improbable una gran expansió del contagi.

Tot i que en principi l'Ajuntament, dirigit per Andreu Tarí, es negava a celebrar les festes una vegada acabada l'epidèmia, sembla que va rebre prou pressions populars que aportaven, com de costum, una doble argumentació: el valor devocional cap a la patrona d'Elx i l'indubtable valor econòmic de les celebracions per a la ciutat per l'afluència de visitants. De fet, s'insistia en el fet que el Municipi devia prendre la decisió al més aviat possible «a fin de que la inclemencia del tiempo no sea un obstáculo para que nos honren con su asistencia, los miles de forasteros que siempre lo hicieron». ⁴³ Finalment, en la sessió municipal de l'1 d'octubre es va decidir que les festes foren celebrades entre els dies 21 al 25 d'octubre, al mateix temps que es nomenaven cavallers portaestendard i electes per a la *Festa*. ⁴⁴ El setmanari satíric *El Bou* va publicar un comentari al programa de festes en clau humorística en què, per exemple, s'indicava que «per la esprá [del dia 24 d'octubre], y después de vespres se efectuarà en la Iglesia de Sta. María la acostumbrá *fiesta* del dia 14 de agost, però en una modificació; per ordre superior queden prohibits els abanicos y les conyetes», fent referència a l'absència de calor per l'època tardorenca de la celebració. ⁴⁵

⁴¹ La Redacción, «Nuestra posición», *El Bou*, 02-08-1885.

⁴² «El Dr. Ferrán en Elche», *El Bou*, 23-08-1885.

⁴³ «¡Qué se hagan las fiestas!», *El Bou*, 08-09-1885.

⁴⁴ AHME, Capítol municipal de l'01-10-1885, sig. a/177, f. 51v-52.

⁴⁵ «Extracte del programa de les magnífiques festes que, en honor a María Santísima de la Asunción, se celebrarán en los días 21, 22, 23, 24 y 25 del corriente», *El Bou*, 18-10-1885.

SUPLEMENT A EL BOU, CORRESPONENT AL NUMERO 27.

Eiçh 8 de Setembre de 1885.

¡QUE SE HAGAN LAS FIESTAS!

Lo prometimos y muy justo es que lo cumplamos. Eiçhe querido pueblo mio, despierta del letargo que te tiene sumido en el abandono mas completo, recobra tus verdaderos derechos y prueba al mundo entero que eres todavia la antigua ilite respetable y respetada por propios y estraños.

Tal vez el principio de este escrito pudiera interpretarse como el de una proclama incendiaria, pero nada mas lejos de nuestro pensamiento que soliviantar los ánimos, ni conducir al pueblo por derroteros ó caminos de perdicion ó de desgracia.

atencion; pues bien, esto hemos de declarar con la franqueza que nos caracteriza, que no es solo culpa del municipio, por mas que mucho pudieran estos hacer levantando el espíritu público, y haciendo un llamamiento patriótico al pueblo en general, á fin de que contribuyan todas las clases de la sociedad, á dar mas ostentacion, mayor brillo á una fiesta, que es la primera de nuestra poblacion y una de las que atrae más concurrencia.

Nosotros, por lo tanto, debemos hacer y hacemos un llamamiento á todas las sociedades que en Eiçhe tenemos, á el comercio, á la industria y á todo el pueblo, para que considerando esta festividad bajo el doble carácter de religiosa y popular, y siguiendo la corriente

Fig. 2. Fragment del setmanari *El Bou* del 8 de setembre de 1885.

1.9. 1890-1891: Epidèmia de còlera morbo

L'últim episodi destacat de contagi colèric es va produir a l'estiu de 1890. El setmanari *El Labrador* donà la veu d'alarma en produir-se casos a la Vall d'Albaida i insistia en les tràgiques conseqüències econòmiques d'un nou brot: «los necesitados, los obreros, no deben ni pueden ser abandonados, de ahí la razón que nos impulsa a dar el primer aviso a nuestras autoridades».⁴⁶ Entre les mesures preses per l'Ajuntament destaca el repartiment d'unes cartilles sanitàries oferides pel metge local Alfred Llopis Castelado (1861-1917) per a informar-ne la gent i combatre els primers símptomes. També, amb el vistiplau de la Junta de Sanitat, es va acordar suspendre la *Festa* mentre no millorara l'estat sanitari de la provincia.⁴⁷

En aquesta ocasió la ciutat no va patir excessius contagis i el 18 de setembre s'autoritzava a la comissió de festivitats que assenyalara dates per a fer la *Festa*, que, finalment, es va celebrar entre el 27 i el 30 de novembre. Cal indicar que en totes les ocasions en què les festes foren traslladades de data, sempre se celebrava, com a l'agost, la Nit de l'*Albà*, les dues parts de la *Festa* en vesprades consecutives, la processó i la missa solemne de la Mare de Déu, així com les Salves de l'octava de l'Assumpció, amb les predicacions especials. En aquesta

⁴⁶ «El cólera y los obreros», *El Labrador*, 22-06-1890.

⁴⁷ AHME, Capítol municipal del 31-07-1890, sig. a/181, f. 122-124v.

Les millores higièniques a la ciutat i, sobretot, la vacuna del doctor Ferran, que va ser administrada de manera obligatòria, feu que aquesta malaltia desapareguera paulatinament i que altres episodis posteriors, com els dels estius de 1891 o de 1895, tingueren un caràcter molt lleu i afectaren, majoritàriament, a veïns del camp d'Elx.

2. SEGLE XX

2.1. 1903-1905: Obres a Santa Maria

Les obres de restauració de l'església de Santa Maria, especialment el desmuntatge de la cúpula de pedra i la substitució per una altra feta de ferro i rajoles, obres dirigides entre 1903 i 1905 per l'arquitecte il·licità afincat a Barcelona Marcel·lià Coquillat i Llofriu (1865-1924), van impedir la celebració de la *Festa* en aquests tres anys.⁴⁹ Pensem que la nau central de l'església estigué completament ocupada per grans bastides i el culte parroquial s'hagué de traslladar, com en el cas del terratrèmol de 1829, a la xicoteta capella de la Comunió, on també es va entronitzar provisionalment la imatge de la Mare de Déu de l'Assumpció.⁵⁰

Tanmateix, adaptades a aquest petit espai sacre, es desenvoluparen les celebracions religioses i litúrgiques pròpies de la festivitat de l'Assumpció i també isqué pels carrers d'Elx la processó del 15 d'agost. Així ho proven els respectius nomenaments d'oradors sagrats i de cavallers portaestandard i electes que trobem en les actes municipals.⁵¹ També sabem, per algunes fotografies de Pere Ibarra, que per a la festivitat de l'Assumpció la imatge de la Mare de Déu es va exposar a la capella de la Comunió gitada en la seua llitera processional, amb la mascareta amb els ulls tancats i amb una palma daurada com la que habitualment davalla l'àngel des del cel de la *Festa*.⁵²

Per a la processó del dia de l'Assumpció la Mare de Déu va ser tretta i acompanyada pels personatges del *Misteri d'Elx*, com posa de manifest la premsa local:

No pudiéndose celebrar este año la tradicional fiesta religiosa que desde tiempo inmemorial dedica este pueblo a su muy amada Patrona Nuestra Señora de la Asunción, a causa de las obras que se están llevando a cabo en la Iglesia de Santa María, el Ayuntamiento ha dispuesto se celebren todas las demás de costumbre. El día 15 tendrá lugar, como todos los años, la procesión con Apóstoles, Marías, Ángeles, etc.⁵³

Pel que fa a l'any 1905, ja pròximes a acabar les obres, i donat que el 14 d'abril anterior s'havia representat davant del rei Alfons XIII la baixada de l'àngel amb una Santa Maria sense cúpula, s'alçaren al-

⁴⁹ M. Coquillat i Llofriu, *Proyecto de reparación de la Insigne iglesia parroquial de Santa María de la ciudad de Elche*, epíleg de P. Ibarra i Ruiz, Barcelona, 1903. Veg. Juan José García Navarro, «La restauración de la Basílica de Santa María de Elche de Marceliano Coquillat (1902-1906)», *Festa d'Elx*, 57 (2013), p. 55-76. També Daniel González Pelegrín, *La Festa d'Elx en los medios de comunicación (1898-1948)*, tesi doctoral, UMH, 2017, p. 57-67.

⁵⁰ Veg. J. Castaño García, *Els germans Aurelià i Pere Ibarra. Cent anys en la vida cultural d'Elx (1834-1934)*, Alacant, Universitat d'Alacant, 2002, p. 218-225.

⁵¹ AHME, Capítols municipals de l'01-08 i 08-08-1903 (sig. a/197, f. 75-78v i 79-80, respectivament) i 23-07 i 30-07-1904 (a/199, f. 29v-30 i 30v-32, respectivament).

⁵² Jerónimo Guilbert Requena, *Las fotografías del historiador Pedro Ibarra y Ruiz: un patrimonio recuperado*, Cubicat, Alcoi, 2014, p. 43.

⁵³ «Fiestas», *Gente Nueva*, 09-08-1903.

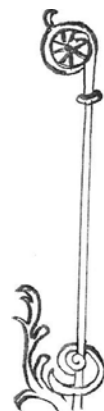
Fig. 4. La imatge de la Mare de Déu exposada a la capella de la Comunió de Santa Maria en la festivitat de l'Assumpció de 1903 (P. Ibarra i Ruiz, APME).

gues veus de veïns que reclamaven les festes.⁵⁴ Veus que no van ser ateses per no existir pressupost disponible a l'efecte:

De conformidad con el dictamen emitido por las Comisiones de Festividades y Hacienda, se acordó no celebrar en el presente año los tradicionales festejos de los días 13, 14 y 15 de Agosto en honor de Nuestra Excelsa Patrona la Virgen de la Asunción, y que se participe a los señores que presentaron la solicitud que motiva este acuerdo, no ha sido posible acceder a sus ruegos, por no haber consignación en el presupuesto y no poder contar con el concurso de los solicitantes, que ni siquiera acudieron a la reunión a que se les citó.⁵⁵

2.2. 1909: Guerra de Melilla

Consten en l'acta municipal de la sessió del 30 de juliol de 1909 les lloances als reservistes que des d'Elx havien marxat a participar en l'anomenada guerra de Melilla, operacions militars espanyoles al Marroc que tingueren lloc entre juliol i desembre d'aquest any. També es feia esment de l'heroisme de l'artiller il·licità Privato Macià Galiano (1887-1969), que havia impedit que les forces enemigues s'apoderaren d'un canó de les tropes espanyoles que estava al seu càrrec. I un dels regidors aportava la idea de no fer aquest any la *Festa* per les circumstàncies d'aquesta guerra.

⁵⁴ AHME, Capítol municipal del 08-07-1905, sig. a/200, f. 70v-71v. Sobre la representació davant d'Alfons XIII, el setmanari *La Industria y el Pueblo* (15-04-1905) indicava que, al monarca, que havia estat convidat per a demanar-li ajuda per a concloure les obres de Santa Maria, «le admiró mucho la salida de la Granada y operación de abrirse ésta, dejando ver en su interior la figura de un ángel, representado por un niño [...] se quedó muy satisfecho de esta parte de los autos y sobre todo gustó la música por lo clásica y extraña» (veg. el nostre llibre *Els germans Aurelià...*, p. 224 i la tesi de D. González Pelegrín, *op. cit.*, p. 63-64).

⁵⁵ AHME, Capítol municipal del 15-07-1905, sig. a/200, f. 72-73.

La proposta va ser considerada per la Corporació el 6 d'agost, amb la insistència també en la necessitat de conservar alguns recursos econòmics per auxiliar els soldats il·licitans i a les famílies d'aquests més necessitades. En aquest sentit, es va consultar el governador civil de la província perquè, en tot cas, autoritzara les despeses necessàries, però advertint que, en cas de celebrar la *Festa*, només es pagaria la meitat de les gratificacions corresponents, amb la qual cosa es destinaria l'altra meitat als soldats i famílies dels reservistes.⁵⁶ Finalment, es van suspendre les festes, tot i que es va acordar que es demanara autorització de les despeses indispensables de «al menos, cuando no otra cosa, para hacer la procesión, misa y salves de la octava».⁵⁷ Aquesta supressió va fer publicar a Pere Ibarra l'article «Sin *Festa*» en què, en uns moments en els quals estava obstinat personalment a recuperar l'antic esplendor del *Misteri*, es mostrava en desacord amb la mesura pel caràcter religiós de la celebració i per la competència econòmica que ens farien des d'altres pobles pròxims que sí que celebraven festes:

Que no se diga, no, que las actuales circunstancias no son para fiestas. Dígalo España entera que en estos momentos arde en públicos festejos de atrayente sugestión para el forastero; dígalo Valencia, dígalo Murcia y Cartagena; díganlo las poblaciones en las cuales el pensamiento popular camina en conveniente consorcio con el de las autoridades para fomentar, atraer y desarrollar locales entusiasmos que mitiguen, aminoren, endulcen, si algún contratiempo o leve adversidad perturba el *dolce far niente* de los que allá arriba dirigen la nave del estado [...] Díganlo esos mismos alicantinos, que si tuvieran ellos la Fiesta de Agosto, sabrían decorarla vistiéndola con un hermoso cartel de atrayente programa, cuyos ejemplares engalanados, oirían impregnados de las frescas sales mediterráneas, hasta las mismas gradas del trono. Díganlo si no, todos los hijos de Elche, si ven con gusto la suspensión de la *Festa*.⁵⁸

Cal indicar que l'epidèmia de grip –l'anomenada *grip espanyola*– que tingué lloc amb diverses onades entre 1918 i 1919 i que, segons els experts, va causar uns 50 milions de defuncions en tot el món, no va afectar la *Festa*, ja que es va desenvolupar a la ciutat, fonamentalment, entre els mesos de setembre i octubre de 1918, per tant quan ja s'havia celebrat la festivitat assumpcionista. Va ser el 15 de novembre de 1918 quan es va decidir celebrar el *tedèum* com a final del contagi, així com música a la Glorieta, un dinar per als pobres, reanudació de les funcions teatrals, etc.⁵⁹

D'altra banda, davant de les diverses fases de l'anomenada guerra del Marroc, on participaven soldats il·licitans, s'alçaven veus en el sen-

⁵⁶ AHME, Capitols municipals del 30-07 i 06-08-1909, sig. a/205, f. 10-13 i 13v-16, respectivament. Veg. D. González Pelegrín, *op. cit.*, p. 79-80.

⁵⁷ AHME, Capítol municipal del 11-08-1909, sig. a/205, f. 16v-18v.

⁵⁸ P. Ibarra Ruiz, «Sin *Festa*: artículo de circunstancias», *La Semana*, 15-08-1909 (reproduït en *Pere Ibarra i Ruiz i la Festa d'Elx*, J. Castaño García [ed.], Patronat del Misteri d'Elx, Elx, 2014, p. 257-261).

⁵⁹ AHME, Capítol municipal del 15-11-1918, sig. a/217, f. 5-7. Sobre aquesta epidèmia veg. Jesús Rueda Cuenca - Emilio Martínez Marco - Miguel Ors Montenegro - Modesta Salazar Agulló, *La epidemia de «gripe española» (1918-1919) en el Baix Vinalopó*, Càtedra Pedro Ibarra de la UMH, 2018.

tit de suprimir les festes i destinar els diners d'aquestes als reservistes o les seues famílies. Així, tingué lloc en 1913⁶⁰ o en l'estiu de 1921, quan després de l'anomenat Desastre d'Annual, on van morir alguns soldats il·licitans, també les forces obreristes elxanes reclamaren que se suprimiren les festes i es destinaren els recursos a ajudar a les famílies dels soldats. Tanmateix, les festes es van celebrar, això sí, segons les cròniques de l'època, amb poca solemnitat.⁶¹

2.3. 1932-1933: Disposicions legals

En l'any 1924 l'anomenada Junta Protectora de la Festa havia dut endavant una repristinació de la celebració, especialment de la part musical, encarregada al músic alacantí Òscar Esplà (1886-1976).⁶² I en els anys següents continuà el moviment que intentava retornar-li el seu primitiu esplendor. Amb la República proclamada el 14 d'abril de 1931 es va obrir a la ciutat un tens debat municipal entre les forces esquerranes, majoritàries a l'Ajuntament, que decidiren no sufragar la *Festa* pel seu caràcter religiós, i les forces de dreta, que per mitjà d'una Comissió Popular de Festes, integrada per industrials i comerciants locals, aportaren diners per a pagar els actes religiosos de les festes d'agost. El perill real de desaparició de la *Festa* feu que es buscara la protecció estatal i el 15 de setembre de 1931 el govern de la República declarava la *Festa* Monument Nacional mitjançant un decret en què es veu la mà de l'esmentat Òscar Esplà, en aquell moment president de la Junta Nacional de la Música i Teatres Lírics, dins del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts. A partir d'aquest moment, el *Misteri* passava a dependre d'un Patronat de la Festa inclòs en aquesta Junta Nacional, que li atorgava una xicoteta subvenció anual.⁶³

No sense problemes i dins d'un constant ambient de tensió política, la *Festa* va seguir representat-se els anys següents organitzada per aquest primitiu Patronat. Tanmateix, les noves disposicions estatals en matèria religiosa indicaven que les manifestacions públiques del culte, com les processons, havien de ser autoritzades per les autoritats governamentals.⁶⁴ És per això que en els anys 1932 i 1933, tot i que es va celebrar el *Misteri* a Santa Maria, la processó de la Mare de Déu, que, com és sabut, és l'ampliació d'una de les escenes del drama sacre, la del soterrar de Maria, hagué de fer-se claustral, per l'interior de l'església, ja que no va ser permesa per l'Ajuntament ni pel governador civil d'Alacant, ja que s'argumentaven qüestions d'ordre públic. Així, ho relata Pomares Perlasia, que en 1934 va ser nomenat membre de l'esmentat Patronat de la Festa:

⁶⁰ D. González Pelegrín, *op. cit.*, p. 90-93.

⁶¹ «Las fiestas de Agosto», *Industria*, 21-08-1921. La celebració de les festes va ser contestada en «Insensibilidad», *Trabajo*, 14-08-1921. Cal indicar que també anys arrere, davant de l'inici de la I Guerra Mundial en 1914, es proposà suspendre o ajornar les festes locals, però finalment, no sense polèmica, es dugueren a terme per a demostrar «la neutralidad de España en el actual conflicto europeo» («De las fiestas», *La Libertad*, 09-08-1914).

⁶² Veg. J. Castaño García, *La restauració de la Festa d'Elx en el primer terç del segle XX: de la seua decadència teatral al títol de Monument Nacional (1901-1931)*, Ajuntament d'Elx, Elx, 1993.

⁶³ Veg. Vicente Díaz Boix, «Festa i República. Una aproximació a la Festa en la II República», *Misteri d'Elx, su evolución en el s. XX*, Institut Municipal de Cultura, Elx, 2004, p. 47-79. També D. González Pelegrín, *op. cit.*, p. 218-293.

⁶⁴ *Constitución de la República Española*, 09-12-1931, art. 27.

1932-1933. Festejos populares laicos; procesiones claustrales.- No obstante la ansiada libertad de acción que creyeron los señores componentes de la Junta de Festejos, cobijándose bajo el nuevo Monumento Nacional y su Patronato, estos dos años fueron penosos para la Junta, para la «Festa» y para los festejos. Las autoridades imponen el laicismo en todas las ocasiones: las manifestaciones religiosas en el interior de los templos eran libres, pero los festejos externos no podían tener más carácter que el civil, esto es, conciertos musicales, fuegos de artificio, carreras de bicicletas, de cintas, de obstáculos.⁶⁵

Serà el canvi polític produït a partir de les eleccions generals de novembre de 1933 el que permeté l'autorització del governador civil per a la celebració completa de la *Festa*, amb la processó pels carrers tradicionals d'Elx, tant en 1934 com en 1935.

2.4. 1936: Incendi de Santa Maria

Com és sabut, el 16 de febrer de 1936 a Elx va guanyar les eleccions municipals el Front Popular. I el dia 20 a la vesprada, mentre prenia possessió de l'Ajuntament el nou govern local, es van produir un seguit d'aldarulls al centre de la ciutat en els quals un tinent d'assalt va disparar la seua arma i va matar a dues persones i ferir a diverses. A partir d'aquest moment, com relata Miguel Ors, es van viure unes hores molt violentes en les quals es van assaltar i produir destrosses i incendis al convent i església de les monges clarisses, a les parròquies de Sant Joan, Sant Salvador i Santa Maria, en una dotzena de centres oficials i polítics i al domicili particular de l'empresari Diego García Ferrández. En l'incendi de Santa Maria es van destruir pràcticament tots els elements culturals, entre aquests la imatge de la Mare de Déu de l'Assumpció, protagonista de la *Festa d'Elx*.⁶⁶

En els mesos següents, donat que la *Festa*, com hem vist, havia estat declarada Monument Nacional pel mateix govern de la República, s'alçaren algunes veus en el sentit de fer els treballs necessaris per a poder representar-la l'agost següent. És el cas d'un carta enviada des d'Elx per Francisco Agulló Soler a la Direcció General de Belles Arts, que va ser llegida en la sessió del 8 d'abril, en què es demanava

la restauración de la iglesia de Santa María, de Elche, donde se celebraba el drama sacrolírico conocido por la «Festa», que fue declarado monumento nacional por el primer Gobierno de la República.

Desconoce la Junta la importancia de los daños ocasionados por el incendio y si éstos afectan solo al templo o a la maquinaria indispensable para la celebración de dicha «Festa» y en su conse-

⁶⁵ J. Pomares Perlasia, *op. cit.*, p. 285.

⁶⁶ Miguel Ors Montenegro, *Elche, una ciudad en guerra (1936-1939)*, Llib. Ali i Truc, Elx, 2008, p. 296-300.

cuencia acordó proponer a V.E. que el eminente músico D. Óscar Esplá, que por sus estudios sobre la parte musical del susodicho drama sacro lírico, tiene un perfectísimo conocimiento de la referida «*Festa*», se visite el templo de Santa María y se informe al Ministerio de su digno cargo de lo que considera indispensable para que pueda volver a celebrarse esa ceremonia en la fecha anual que venía haciéndose.⁶⁷

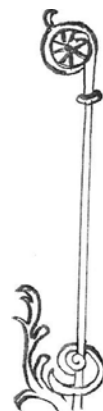
El 5 de maig, Eusebio Escolano, diputat d'Alacant per la CEDA, va presentar en les Corts generals prec a diversos ministres en què demanava, entre altres coses, que s'aturaren els enderrocs que estava efectuant l'Ajuntament d'Elx en les restes de les esglésies de Sant Salvador i Sant Joan. I en un últim prec, destinat al Ministeri d'Instrucció Pública, que «ordene a la Dirección General de Bellas Artes la adopción de las medidas necesarias para restablecer en todo su esplendor la “Festa”, Monumento Nacional».⁶⁸

Aquesta iniciativa parlamentària, que va ser durament criticada des del setmanari il·licità *El Obrero*,⁶⁹ segurament provocà alguna pressió davant de l'Ajuntament d'Elx, especialment pel que feia a la *Festa*. L'alcalde Manuel Rodríguez contestava el 27 de maig a un telegrama del governador civil d'Alacant sobre l'enderroc que estava fent el municipi en l'església de Sant Joan i, respecte del *Misteri*, informava:

el Monumento Nacional la *Festa*, lo constituye el drama y su partitura, que en la actualidad se halla en Madrid en la Junta Nacional de Música y Teatros Líricos y nunca las maderas que sirven para hacer el tablado sobre el que se verifica la representación; y son estas maderas y otros artefactos, los que estando depositados en un edificio municipal y necesitándose éste para transformarlo en garaje municipal, han sido trasladados dichas maderas y enseres a otro edificio del Ayuntamiento en donde están igualmente conservados.⁷⁰

I acabava manifestant que, justament el dia anterior, havia convocat el Patronat de la Festa, «para tratar sobre su celebración en el presente año», però que només s'havien presentat tres dels set vocals de l'organisme, de manera que es va ajornar la reunió. D'altra banda, al juny se'ns informa de la iniciativa de l'alcalde de la ciutat de buscar un escenari alternatiu a Santa Maria per a poder celebrar la *Festa*.⁷¹

El dia 30 del mateix juny, la Direcció General de Belles Arts (secció del Tresor Artístic) comunicava a l'Ajuntament d'Elx la decisió, que ja hem vist, que Òscar Esplá inspeccionara Santa Maria i informara de la situació del temple per a poder celebrar el *Misteri* a l'agost, «procurando la manera de armonizar el que las obras puedan realizarse, teniendo

⁶⁷ El document es conserva a l'Arxiu del Ministeri de Cultura i va ser reproduït en *Món i Misteri de la Festa d'Elx*, Generalitat Valenciana, València, 1986, p. 67.

⁶⁸ Arxiu Històric Nacional [AHN], *Testimonio del Fiscal Secretario de la pieza segunda del Diario de Sesiones de Cortes de 5 de mayo de 1936 relativo al incendio y demoliciones de iglesias y supresión de la Festa de Elche*, sig. FC-CAUSA_GENERAL, 1513, Exp. 61 [<http://pares.mcu.es/ParesBusquedas20/catalogo/show/6055230?nm>, consulta 06-09-2021].

⁶⁹ «La gestión del diputado Escolano. Con la Iglesia hemos topado...», *El Obrero*, 24-05-1936.

⁷⁰ Juan Vives García, *Páginas para la historia. Elche (1936-1939)*, Alacant, 1990, p. 46-48. També M. Ors Montenegro, *op. cit.*, p. 450.

⁷¹ «Labor de nuestra minoría municipal: El rescate de la “Festa”», *El Obrero*, 14-06-1936.

⁷² J. Vives García (*op. cit.*, p. 49-50) reproduceix aquest ofici dirigit a l'alcalde d'Elx.

en cuenta que, si de una parte el edificio no es Monumento Nacional, sí lo es en cambio el drama sacro lírico que en el mismo se celebra».⁷²

2.5. 1936-1939: Guerra Civil

Naturalment, l'esclat de la Guerra Civil al juliol del mateix 1936 van aturar totes aquestes iniciatives i la *Festa* no es tornà a representar fins a l'any 1941. Ara bé, creiem que pot resultar d'interès l'evocació que particularment feren alguns dels cantors del *Misteri* en aquest temps. És el cas d'Antonio Orts Castaño (1914-1975), que recordava:

estaba en el frente de la provincia de Toledo, no dejó ningún año de cantar el Misterio y vocear la Coronación de María con todos sus pulmones: llevado a la fuerza después de estar en la cárcel, como en el sitio donde se encontraba no había mas que otro hijo de Elche y de ideas afines, el día 15 de agosto, a media tarde, rompían los dos a cantar la *Festa* con un desparpajo que producía la admiración de los «rojillos» que les oían. Claro, aquellos ignorantes de la clase de cántico, aunque en alguna ocasión dijeron que aquello «olía a iglesia», escuchaban a los valencianos con la boca abierta. De donde resulta que Antonio Orts y Castaño, haciendo honor a su cuna y a sus apellidos, no ha dejado de cantar la *Festa* ningún año.⁷³

2.6. 1939-1940: Obres a Santa Maria

Acabada la guerra es va organitzar a Elx una «Comisión Restauradora de la Iglesia de Santa María y de las Fiestas de Agosto», que va comptar amb el reconeixement municipal a partir de maig de 1939. Tot i que la intenció d'aquesta comissió era poder celebrar la *Festa* a l'agost immediat, prompte es comprovà que l'envergadura de les obres de restauració, dirigides per l'arquitecte il·licità Antonio Serrano Peral (1907-1968), feia impossible que el *Misteri* es poguera representar ni aquest any ni el següent.⁷⁴

Per a celebrar la festivitat de l'Assumpció, donat que el culte parroquial s'havia habilitat una vegada més a la xicoteta capella de la Comunió, que havia resultat menys afectada per l'incendi del 36, es cantaren en aquest recinte i també a la sala de plens de l'Ajuntament alguns cants de la *Festa*. Així ho indica Pomares Perlasia:

Los festejos de agosto [del 1939], naturalmente, se realizaron sin imagen propia de la Virgen y sin celebrarse el Misterio por no estar más que iniciada la restauración del templo. Sin embargo, se cantaron algunos números en el Ayuntamiento, el día 6 de agosto, dedicado todos los años, como sabemos, al examen

⁷³ R.O.J. [Juan Orts Román], «Papeles del Misterio. El "San Tomás"», *Festa d'Elig*, 1943, s.p.

⁷⁴ Veg. el nostre article «Una aproximació a la història contemporània de la *Festa*: La Junta Nacional Restauradora del Misterio de Elche y de sus Templos», *Aproximacions a la Festa d'Elx*, Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert, Alacant, 2002, p. 149-176.

⁷⁵ J. Pomares Perlasia, *op. cit.*, p. 292.

de voces y, luego, en la capilla de la Comunión de la iglesia de Santa María habilitada provisionalmente para el culto, se cantaron unos motetes de la «Festa» el día 15 de agosto.⁷⁵

D'altra banda, el dia 15 d'agost al matí tingué lloc la processó de la Mare de Déu amb els personatges de la *Festa*. Segons el mateix Pomares Perlasia es va traure una imatge de la patrona d'Elx procedent del panteó del cementeri municipal de la família d'Assumpció Ibarra Santamaría (1857-1936), que s'havia entronitzat provisionalment en l'esmentada capella de la Comunió de Santa Maria.

Pero se tuvo un rasgo delicado en la procesión. Como no fue destruida por el fuego, se sacó la cama de la Virgen con sus andas, en la que salía todos los años, pero sin la imagen, con la huella señalada de su cuerpo. El paso de estas andas ante los ojos de los ilicitanos despertaba el más vivo dolor... Las escenas de la «Festa» fueron sustituidas en ambos días por una solemne Salve, precedida por dos fragmentos del Misterio, «Oh, cos Sant» y «Ans d'entrar en sepultura», y en el día 15 tomó parte la notable soprano María Orts de Serrano y «a las seis, en memoria del sublime acto de la coronación, volteo general de campanas y disparo de potentes morteros». Pero como estos actos se celebraban en la capilla de la Comunión, allí «no cabía nadie», como suele decirse...⁷⁶

A l'agost de 1940, la comissió restauradora va ser substituïda per l'anomenada Junta Nacional Restauradora del Misteri d'Elx i dels seus Temples, amb dues comissions, una «de Madrid», presidida per Eugeni d'Ors, i una altra «d'Elx», presidida per Antonio Ripoll Javaloyes. Les festes, donat que les obres de restauració seguien sense acabar, tingueren un aspecte semblant a les de l'any anterior. Pel programa editat sabem que el dia 14 d'agost, a les quatre de la vesprada, es cantaren les vespres de l'Assumpció i a les sis, una solemne salve amb alguns cants de la «Vespra».

El dia 15 d'agost, a les huit del matí, isqué la processó pels carrers de la ciutat:

y a su entrada en la iglesia se cantará a toda orquesta por la Coral Ilicitana que dirige el reputado profesor don Pascual Tormo, la Misa de Perossi, y ocupando la sagrada cátedra nuestro distinguido paisano y consiliario de Acción Católica, D. José Martínez Sánchez [...] A las seis: Solemne Salve en Santa María, cantando la capilla de la *Festa* los mejores fragmentos de El Misterio.⁷⁷

El dia 16, a les sis de la vesprada, es tornà a cantar una salve i es repetiren fragments de la *Festa*.

⁷⁶ *Idem*, p. 293.

⁷⁷ «Programa de las fiestas que durante los días 13 al 16 de agosto de 1940, celebrará la ciudad de Elche en honor de su excelsa Patrona María de la Asunción», *Festa*, 1940, s.p. (APME, sig. CD/2-41).

sus Templos, con asistencia de todos sus ilustres miembros, teniendo lugar la apertura de los trabajos de restauración del Misterio de Elche.
Se cantarán los más destacados números de la «FESTA». Este acto será radiado por la emisora local **Radio Elche**.

A las ocho y a las once:

CONCIERTOS EN LA GLORIETA

DIA 15

A las cinco: **DIANA** como los días anteriores.
A las ocho:

Solemne Procesión

que hará el recorrido de costumbre y a su entrada en la iglesia se cantará a toda orquesta por la Coral Ilciana que dirige el reputado profesor don Pascual Tormo, la Misa de Perossi, y ocupando la Sagrada Cátedra nuestro distinguido paisano y Consiliario de Acción Católica, D. José Martínez Sánchez.

A la una y media de la tarde, en Acción Católica, **VINO DE HONOR** a los **Huéspedes Ilustres**, amenizado por una selecta orquesta.

A las seis:

SOLEMNE SALVE

en Santa María, cantando la capilla de la «FESTA» los mejores fragmentos de «El Misterio».

A las siete: Rotulación de la antigua calle Avenida de Labradores, con el nombre de

Avenida de Eugenio d'Ors

con asistencia del homenajeado, Autoridades, Jerarquías, invitados y Banda Municipal.

A las ocho y a las once respectivamente:

CONCIERTOS EN LA GLORIETA

A las doce de la noche:

Verbena en los Jardines del Instituto

en honor a los Huéspedes Ilustres de esta Ciudad.

DIA 16

En la madrugada de este día y en las ruinas de la Iglesia del Salvador se dirá una

SOLEMNE MISA

en memoria de todos los caídos que organiza la Jefatura del Primer Sector Urbano de F. E. T. y de las J. O. N. S.

A las seis de la tarde:

SOLEMNE SALVE

en Santa María, representándose los fragmentos de «La Festa» por los cantores del día anterior.

A las siete y media: Después de un

Gran desfile de las O.O. J.J.

se entregará en la Plaza del Generalísimo a los que han tomado parte en los Cursos de Capacitación de Mando, los diplomas que les confieren graduación.

Fig. 5. Fragment del programa de les festes d'agost de 1940 (*Festa*, APME)

A partir de 1941 es tornà a posar en marxa la celebració de la *Festa* que s'ha representat cada any, sense cap excepció, fins al 2020.

3. SEGLE XXI

3.1. 2020-2021: Epidèmia de la covid-19

Davant de la pandèmia de la malaltia covid-19, el govern espanyol va decretar un confinament general de la població entre el 14 de març i

El Misteri suspende las representaciones de agosto

La Junta Rectora decidirá más adelante si continúa con las representaciones extraordinarias de noviembre

Redacción | 28.04.2020 | 20:33

El Misteri d'Elx, en una imatge de arxivo Antonio Amorós

La Junta Rectora del Misteri d'Elx ha decidido, tras la reunión telemática celebrada esta tarde, suspender las representaciones de La Festa del mes de agosto, con el 14 y el 15 como días grandes, con el objetivo de garantizar la seguridad de los cantores, de los operarios y operarias que participan en las representaciones y de los ilicitanos e ilicitanas en general.

Fig. 6. Diari *Información*, 28-04-2020 (www.informacion.es).

el 9 de juny del 2020. És per això que, davant de la gravetat del contagi i de les inseguretats derivades d'aquesta situació, el Patronat del Misteri d'Elx, format des de la Llei del Misteri d'Elx, del 23 de desembre de 2005, per representats a parts iguals de la Generalitat Valenciana, de l'Ajuntament d'Elx i del Bisbat d'Oriola-Alacant, en la reunió telemàtica celebrada el 28 d'abril del mateix 2020, va decidir suspendre les representacions de la Festa del mes d'agost amb l'objecte de garantir la seguretat dels cantors, dels operaris que participen en les representacions i dels il·licitans en general.⁷⁸

Per tal de solemnitzar la festivitat de l'Assumpció amb les restriccions decretades i les recomanacions sanitàries vigents, es van organitzar uns actes a Santa Maria per a les vesprades del 14 i 15 d'agost, centrats en les solemnes vespres de l'Assumpció, com essència litúrgica de la *Festa*. Els actes estigueren presidits per la imatge de la Mare de Déu gitada a la llitera processional, amb mascareta i amb una palma daurada

⁷⁸ «El Misteri suspende las representaciones de agosto», *Información*, 28-04-2020.

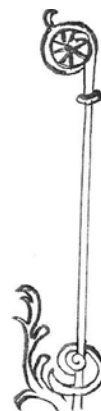

Fig. 7. Celebració de la vespra de l'Assumpció del 2020 (Sixto Marco, APME).

da, situada sobre el cadafal que habitualment s'utilitza en el Salves de l'octava de l'Assumpció, tot i que sense les escales laterals, ja que no hi podia accedir per raons sanitàries. De fet, la palma d'aquest any es conserva sencera a la Casa de la Festa en memòria dels difunts de l'epidèmia.

Als capellans i al cor de les vespres, es van afegir dotze cantors de la Capella de la *Festa* que, situats en el creuer, de cara a la Mare de Déu, participaren en alguns moments dels oficis. Els dos dies s'iniciaren les vespres amb l'himne que, com no podia ser d'altra manera, va ser la *Salve Regina princesa...* del *Misteri*. Després, el tres salms preceptius, la lectura breu, el responsori i el *Magnificat*. Dins de les oracions dels fidels es va afegir una especialment dedicada a tots els difunts que havien patit les conseqüències de l'epidèmia, que va se ressaltada pel cant *In exitu Israel de Egipto...* I, finalment, s'entonaren altres dos cants de la *Festa*: el dia 14, *Flor de virginal bellesa...* i *Oh, cos sant glorificat...* L'acte va acabar amb volteig de campanes i coets, en record de l'entrada de l'ànima de Maria al cel. El dia 15 al matí no tingué lloc la processó, però sí la missa solemne de la festivitat. I, a la vesprada, les vespres de l'Assumpció, semblants a les del dia anterior, que van concloure amb els cants *Ans d'entrar en sepultura...* i *Gloria Patri...*, amb campanes i coets, en record de l'entrada gloriosa de la Mare de Déu coronada al cel. L'entrada al temple estava restringida, segons les recomanacions sanitàries, i es va complementar amb una ampla retrasmisió dels actes per les xarxes socials i per les televisions locals.⁷⁹

⁷⁹ Veg. el nostre article «La esencia de la Festa», *Información*, 14-08-2020.

No va ser possible tampoc celebrar la *Festa* en els mesos posteriors de 2020, com en un principi s'havia pensat, seguint l'exemple de les epidèmies del segle XIX. I en 2021, donades les diverses onades de contagis, també calgué suprimir la celebració d'agost. En aquesta ocasió, ja que la situació sanitària havia millorat respecte de l'any anterior, es van programar uns actes una mica més extensos, amb participació de més cantors de la Capella i ara també amb xiquets de l'Escolania. La Mare de Déu es tornà a situar gitada damunt del cadafalet de l'octava i els dies 14 i 15 tinguren lloc les primeres i segones vespres de l'Assumpció. Acabades aquestes, s'interpretaren alguns fragments del Misteri amb els cantors situats en el presbiteri i creuer del temple. El dia 14 es cantaren la majoria dels cants de la «Vespra»: Maria: *Germanes mies...*; Maries i àngels del seguici: *Verge i Mare de Déu...*; Maria: *Ai, trista vida corporal...*; àngel (que va cantar des de la trona de la banda de l'Evangeli): *Déu vos salve, Verge imperial...*; Sant Joan: *Saluts honor e salvament... i Oh, apòstols e germans meus...*; Sant Pere: *Verge humil, flor d'honor...*; Ternari: *Oh, Poder de l'Alt Imperi...*; apòstols: *Salve Regina princesa... i Oh, cos sant glorificat...*; Araceli (que va cantar des d'un balcó del presbiteri): *Esposa e Mare de Déu...* Va acabar l'acte, com l'any anterior, amb coets i campanes. A la nit, fins a la 1.30 hores de la matinada, es va permetre l'entrada de fidels al temple per a visitar la imatge de la Mare de Déu en la seua tradicional *Roà*.

El dia 15 al matí tampoc es pogué fer la processó, però sí la missa solemne. A la vesprada, acabades les segones vespres de l'Assumpció,

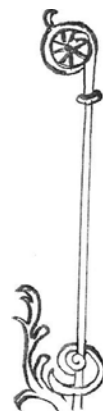

Fig. 8. Celebració de l'Assumpció del 2021 (Sixto Marco, APME).

s'entonaren la major part dels cants de la «Festa»: apòstols (tercet): *Par nos, germans...*; apòstols (quartet): *A vosaltres venim pregar...*; Maries i àngels del seguici: *Vosaltres siau benvinguts...*; apòstols: *Flor de virginal bellesa...* i *In exitu Israel de Egipto...*; jueus: *Aquesta gran novetat...* i *Oh, Déu Adonai...*; apòstols (tercet): *Prohomens jueus...*; jueus: *Nosaltres tots creem...*; apòstols i jueus: *Ans d'entrar en sepultura...*; Araceli (des d'un balcó del presbiteri): *Llevantau's Reina excel·ent...*; Sant Tomàs: *Oh, bé és fort desaventura...*; Coronació (des d'un altre balcó del presbiteri): *Vos siau ben arribada...*; apòstols i jueus: *Gloria Patri...* En acabar el cant de la Trinitat, coets i campanes exteriors i interiors per a recordar la coronació de la Mare de Déu.

Afortunadament, la massiva vacunació duta a terme entre la població i, per tant, la millora en la situació sanitària, va permetre que la Junta Rectora, en la reunió presencial del 21 de setembre de 2021, acordara la representació de la *Festa* els dies 29, 30 i 31 d'octubre (assaigs generals) i l'1 de novembre següents. També tingué lloc la processó de la Mare de Déu pels carrers d'Elx en acabar la «Vespra», el dia 1 de matí, seguida de la missa solemne. Però, malauradament, no es va celebrar la Nit de l'*Albà* en la nit del dia 31 d'octubre, com haguera sigut lògic dins de l'esquema tradicional de la festivitat. Tot i que aquestes celebracions encara s'efectuaren amb nombroses mesures de seguretat i amb accés restringit a Santa Maria, implicaven un evident i esperançador retorn a la normalitat perduda més d'any i mig abans.

4. CONSIDERACIONS FINALS

Com hem vist, la *Festa d'Elx*, malgrat la seua continuïtat al llarg de més de cinc segles, cosa que l'ha convertida en un punt de referència ineludible del teatre religiós d'origen medieval i en la celebració comunitària més important dels il·licitans, també ha hagut d'adaptar-se a condicions adverses de diversos tipus. S'ha suspès o postposat quan els contagis massius ho aconsellaven. En 1811 aprenguérem els elxans una trista lliçó en no voler fer cas de les autoritats sanitàries amb la pèrdua de pràcticament la meitat de la població en una epidèmia.

El *Misteri*, amb un clar sentit devocional cap a la Mare de Déu de l'Assumpció, però també amb un sentit econòmic en tant que afavoreix l'atracció de forasters, ha modificat les seues dates tradicionals quan les circumstàncies ho han exigit. I, com diu el dietari de Ruiz de Lope, la *Festa d'agost* s'ha celebrat també a l'octubre o novembre, quan el temps encara no era massa hivernal, per a permetre la visita dels nostres veïns, sempre amb un esquema que reproduïa el de les festes d'agost.

Així, en un divendres tenia lloc la Nit de l'Albà, com a introducció ineludible de la *Festa*; el dissabte a la vesprada, la «Vespra» amb la baixada de l'àngel; el diumenge al matí, la processó i la missa solemne de l'Assumpció i, de vesprada, la «Festa» amb la coronació de la patrona d'Elx. I els huit dies següents, les Salves de l'octava.

Altres circumstàncies també han fet suprimir la *Festa*, tot i que, habitualment, sempre que era possible, se celebrava la processó de la Mare de Déu, la missa solemne i les Salves. És el cas de les obres dutes a terme a Santa Maria, escenari tradicional del *Misteri*, després del terratrèmol de 1829 o entre 1903 i 1905 per a fer nova la cúpula del temple. L'incendi de 1936 i la dolorosa Guerra Civil, en què els nostres avantpassats deixaren de dialogar i s'enfrontaren violentament, també obligaren a suspendre la *Festa* al llarg de cinc anys, potser el temps més extens que hem viscut sense *Misteri*.

I quan la generació actual pensava, ingènuament, que totes aquestes circumstàncies estaven superades —especialment, les sanitàries—, s'ha pogut de manifest de nou la fragilitat de l'ésser humà davant d'una malaltia vírica, la covid-19, que ha desbaratat l'ordre mundial i que encara no sabem molt bé com acabarà. I de nou, la *Festa*, per a evitar contagis massius entre els protagonistes i els espectadors, s'ha hagut de suspendre dos anys. Afortunadament, en 2021, donada la vacunació massiva i la millora sanitària, ha sigut possible celebrar-la, d'una manera una mica anormal i amb restriccions, a l'octubre-novembre. Esperem que el missatge esperançador que aporta el drama sacre il·licità ens ajude a superar aquesta pandèmia i les seues conseqüències humanes i socials.

BIBLIOGRAFIA

- CANALES MARTÍNEZ, Gregorio (dir.) (1999), *La catástrofe sísmica de 1829 y sus repercusiones*, Pictografía, Múrcia.
- CASTAÑO GARCÍA, Joan (1984), *Apuntes de la Venida de la Virgen a Elche*, Societat Vinguda de la Mare de Déu, Elx, p. 46-48.
- (1993), *La restauració de la Festa d'Elx en el primer terç del segle XX: de la seua decadència teatral al títol de Monument Nacional (1901-1931)*, Ajuntament d'Elx, Elx.
- (2002), *Els germans Aurelià i Pere Ibarra. Cent anys en la vida cultural d'Elx (1834-1934)*, Universitat d'Alacant, Alacant.
- (2002b), «Una aproximació a la història contemporània de la *Festa*: La Junta Nacional Restauradora del Misterio de Elche y de sus Templos», *Aproximacions a la Festa d'Elx*, Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert, Alacant, p. 149-176.

- (2011), «Elx i l'epidèmia de febre groga de 1811: presentació i transcripció d'un dietari anònim», *La Rella*, 24, p. 65-82.
- (ed.) (2014), *Pere Ibarra i Ruiz i la Festa d'Elx*, Patronat del Misteri d'Elx, Elx.
- (ed.) (2020), *Colección de noticias antiguas y modernas pertenecientes a la villa de Elche (1845)*, Grupo Antón Comunicación - Ajuntament d'Elx, Elx.
- COQUILLAT I LLOFRIU, Marceliano (1903), *Proyecto de reparación de la Insigne iglesia parroquial de Santa María de la ciudad de Elche*, epíleg de P. Ibarra i Ruiz, Barcelona.
- DÍAZ BOIX, Vicente (2004), «Festa i República. Una aproximación a la Festa en la II República», *Misteri d'Elx, su evolución en el s. XX*, Institut Municipal de Cultura, Elx, p. 47-79.
- GARCÍA NAVARRO, Juan José (2013), «La restauración de la Basílica de Santa María de Elche de Marceliano Coquillat (1902-1906)», *Festa d'Elx*, 57, p. 55-76.
- GONZÁLVez PELEGRÍN, Daniel (2017), *La Festa d'Elx en los medios de comunicación (1898-1948)*, tesi doctoral, Universitat Miguel Hernández d'Elx.
- GUILABERT REQUENA, Jerónimo (2014), *Las fotografías del historiador Pedro Ibarra y Ruiz: un patrimonio recuperado*, Cubicat, Alcoi.
- IBARRA RUIZ, Pedro (1895), *Historia de Elche*, V. Botella, Alacant (hi ha una edició facsímil: M. Pastor, Elx, 1982).
- Món i Misteri de la Festa d'Elx (1986)*, Generalitat Valenciana, València.
- MONGE JUÁREZ, Monge (2018), «La epidemia de cólera morbo de 1884 en Elche; un elemento de cambio de sociedad y una nueva categoría de la contemporaneidad», *Cultura de los Cuidados*, 51, p. 31-37.
- ORS MONTENEGRO, Miguel (2008), *Elche, una ciudad en guerra (1936-1939)*, Llibreria Ali i Truc, Elx.
- PASCUAL ARTIAGA, Mercedes (2000), *Fam, malatia i mort: Alacant i la febre groga de l'any 1804*, La Xara, Simat de la Vallidigna.
- POMARES PERLASIA, José, *La «Festa» o Misterio de Elche. III. Historia religiosa y arquitectónica, administrativa, literaria y musical* (2006), Patronat del Misteri d'Elx, Elx.
- RODRÍGUEZ MACIÁ, Manuel (2020-2021), «María, símbolo y protección de la comunidad», *Sóc per a Elig*, 32, p. 81-88.
- R.O.J. [Juan ORTS ROMÁN] (1943), «Papeles del Misterio. El "San Tomás"», *Festa d'Elig*, 2, s.p.
- RUEDA CUENCA, Jesús - MARTÍNEZ MARCO, Emilio - ORS MONTENEGRO, Miguel - SALAZAR AGULLÓ, Modesta (2018), *La epidemia de «gripe española» (1918-1919) en el Baix Vinalopó*, Càtedra Pedro Ibarra de la UMH, Elx.